

O METODOLOŠKIM NAZORIMA VJEKOSLAVA KLAJČA*

Dragutin Pavličević

Uvod

Vjekoslav Klaić (Garčin kraj Broda 1849 — Zagreb 1928) uz F. Račkog, R. Lopašića i F. Šišića najpoznatiji je i najplodniji hrvatski historičar. Gotovo šest desetljeća radio je aktivno na polju hrvatske povijesne znanosti, a najplodnije razdoblje je posljednja četvrt XIX. i prva četvrt XX. stoljeća. Prve radove objavio je sedamdesetih godina¹ kada su bili u punoj snazi I. Kukuljević i M. Mesić, a završio je neposredno prije smrti kad je bio na stvaralačkom vrhuncu Ferdo Šišić.²

Ako želimo pobliže upoznati rad i dostignuća Vjekoslava Klaića, a poglavito njegova shvaćanja povijesti i metode kojima se služio, moramo nešto više znati o njegovu životu, značajkama sredine i vremena, o utjecajima pod kojima se razvijao, o njegovim političkim, društvenim i filozofskim nazorima.

* U povodu 60. godišnjice smrti zaslužnog povjesničara profesora Vjekoslava Klaića. — Redakcija

¹ To potvrđuje opsežna Klaićeva bibliografija koju je za ponovljeno izdanje njegove *Povijesti Hrvata* (1974) izradio urednik Trpimir Macan. U njoj je od 1870. do 1934. ukupno 416 radova razne vrste. Dosada (1988) izašlo je ukupno osam izdanja *Povijesti Hrvata* koja je, iako nedovršena, postala najtraženijim pregledom hrvatske povijesti uopće.

² O Klaiću kao historičaru prije je pisao Ferdo Šišić u *Priručniku izvora hrvatske historije*, Zagreb 1914, 105—106. Za *Narodnu enciklopediju srpsko-hrvatsko-slovenačku* to je uradio Viktor Novak, a za *Enciklopediju Jugoslavije* Jaroslav Šidak, knj. 5, 252—253. Međutim, tu je pogrešno otisnuta godina smrti (1929. umjesto 1928). Ostali članci vezani su uglavnom uz godinu smrti. To su: P. Karlič, *Život i djelovanje Vjekoslava Klaića*, Zagreb 1928; J. Nagy, *Vjekoslav Klaić, uvod u njegovu knjigu Crtice iz hrvatske povijesti*, Zagreb 1928; R. Horvat, Prof. Vj. Klaić, *Nastavni vjesnik* 37, Zagreb 1928, 3—19; M. Suflay, *Značajke hrvatske nacije. Esej o Vj. Klaiću*, *Hrvatsko kolo* 1928, 25—27; M. Cihlar-Neuhajev, *Vjekoslav Klaić, Izvještaj Matice hrvatske za god. 1928*, Zagreb 1929, I—IV. Za spomenutu Klaićevu *Povijest Hrvata* napisao je Trpimir Macan *Crticu o Vjekoslavu Klaiću*, knj. 1, 5—9 i dodao popis literature o njemu. U povodu 50. godišnjice smrti o Klaiću je u *Nastavi povijesti* 3, Zagreb 1979. pisao D. Pavličević, a uz 60. obljetnicu u časopisu *Marulić*, Zagreb 1988. T. Macan, te u *Vjesniku* (25. 6. 1988) I. Priender i u *Vikendu* (25. 6. 1988). I. Beuc. M. Gross u knjizi *Historijska znanost*, Zagreb 1976. na više mjesta govori o Klaiću kao historičaru.

1. Podaci iz životopisa

Umjesto opširne biografije ovdje želimo samo istaknuti podatke koji su bili presudni za njegov razvoj, opredjeljenje i životna shvaćanja. Bio je sin učitelja Franje Klaića koji je kao odličan praktičar napredovao do upravitelja učiteljske škole u Zagrebu (od 1860). Klaić je zahvaljujući ocu vrlo rano stekao radne navike, sklonost prema stvaralačkom radu i široko obrazovanje. Već u gimnaziji stekao je naklonost prema povijesti za koju ga je oduševio Čeh Franjo Kořinek.³ Za vrijeme školovanja u zagrebačkom sjemeništu čitao je mnogo lijepu književnost, sreo se s djelima tadašnjih hrvatskih historičara, pisao za zavodski list i počeo se baviti glazbom. Godine 1867. istupio je iz bogoslovije i počeo raditi kao namjesni učitelj u Varaždinu, ali je nakon dvije godine otišao studirati povijest i zemljopis u Beč.

Za vrijeme studija radio je u hrvatskom akademskom društvu »Velebit«, redovno posjećivao knjižnice i predavanja uglednih bečkih profesora, a usto počeo je i pisati prve popularno-znanstvene radove koje je slao zagrebačkom tisku i književnom časopisu *Vienac*. Prvo je 1870. objavio članak o slavenskom bogu Svetovidu, a odmah zatim još nekoliko manjih radova iz mitologije i povijesti. Nakon studija počeo je raditi na zagrebačkoj gimnaziji, 1873. položio profesorski ispit u Beču i otada gotovo desetljeće i pol radio kao predavač povijesti i zemljopisa. Kad je 1878. umro Matija Mesić,⁴ postavljen je Klaić za suplenta hrvatske povijesti na Zagrebačkom sveučilištu i tu ostao iduće četiri godine. Međutim, 1882. nakon što je objavio *Poviest hrvatsku* za profesora je postavljen Tadija Smičiklas, a Klaić se morao vratiti na gimnaziju.⁵ Zbog načina kako je to urađeno bio je razočaran i kraće vrijeme prekinuo znanstveni rad.⁶

Budući da se Klaić bavio i geografijom, postao je 1884. docent geografije južnoslavenskih zemalja na Zagrebačkom sveučilištu. Na tom je mjestu ostao sve do 1893. kada je izabran za profesora opće povijesti na Filozofskom fakultetu i tu radio gotovo 30 godina. Klaićev geografski rad imao je u mnogočemu pionirski karakter, jer dotada u Hrvatskoj nije bilo značajnijih djela na tom području. Pored *Prirodnog zemljopisa Hrvatske* (1877), *Zemljopisa Bosne* (1878) i *Opisa zemalja u kojih obitavaju Hrvati, I—III* (1880—1883) Klaić je objavio i prve radove iz historijske geografije. To su bili: *Atlas za hrvatsku povijesnicu* (1888), *Historijski zemljovid hrvatskih zemalja* (1899) i *Historijski zemljopis Bosne i Hercegovine* (1902).

³ Nagy, n. dj. 4. Osim Kořineka Klaiću su predavali i Adolfo Veber Tkalčević, Vatroslav Jagić, Juraj Posilović i dr.

⁴ Mesić je bio prvi profesor hrvatske povijesti na novootvorenom Zagrebačkom sveučilištu i njegov prvi rektor (1874).

⁵ Klaić je otada kao pravaš češće doživljavao političke pritiske i neugodnosti, osobito u doba Pejačevićeva i Khuenova banovanja.

⁶ Šidak, n. dj., navodi da je Klaić na »duže vrijeme« prekinuo znanstveni rad. Spomenuta bibliografija T. Macana pokazuje da je objavljivao nešto manje samo 1883, a idućih godina napisao je nekoliko manjih radova. Naime, u to doba (1882—1889) bio je urednikom *Vienca* i u njemu objelodanio više članaka. Bavio se tada i književnošću a skupljao je i narodne pjesme i napjeve.

Osim historije i geografije Klaić se bavio i literaturom pa i glazbom — kao urednik i skladatelj. Bio je urednik pravaškog časopisa Hrvatska lipa i spomenutog Vienca. Pripadao je Stranci prava kao i većina mladih hrvatskih intelektualaca toga doba. Godine 1896. postao je članom JAZU, a 1922, kad je umirovljen, dobio je počasni doktorat Sveučilišta u Pragu.

2. Njemačka historiografija XIX. st. i njezin utjecaj na Vj. Klaića

Boravak u Beču bio je za mnoge naše ljude vrlo značajan, jer je Beč bio tada jedno od najpoznatijih evropskih kulturnih središta. Tu je bilo stjecište mnogih učenjaka, umjetnika i političara iz čitave Evrope. Na Filozofskom fakultetu Klaiću su predavali poznati historičari poput T. Sickela, O. Lorenza, A. Jägera i J. Aschbacha koji su stvorili čuvenu bečku »historijsku školu«. U njoj su učili Smičiklas, kasnije Šišić i drugi hrvatski i srpski historičari. U Beču je Klaić usvojio shvaćanje njemačke idealističke filozofije, a u povijesnoj znanosti je, kao i njegovi profesori, bio pod utjecajem čuvene »škole« Leopolda Rankea (1795—1885).⁷

U građanskoj filozofiji su i u drugoj polovici XIX. st. dominirale hegelijanske postavke kojima je temelj svega bila ideja, apsolutni duh i država. Ona treba biti predmet povijesnog istraživanja, a to znači da treba proučavati samo prošlost naroda koji su imali vlastite države.⁸ Leopold Ranke također je smatrao da je država pokretač povijesnog razvoja, a kao idealnu državu on je veličao Prusku. Prema njemu, povijest nema ulogu da sudi niti da podučava, već je njezina zadaća da utvrdi opće tendencije.⁹ Ranke je otišao najdalje u analizi i unutrašnjoj i vanjskoj kritici izvora takozvanom kritičko-filološkom metodom. Izvršio je značajan utjecaj na čitave naraštaje njemačkih, srednjoevropskih a također i naših povjesničara XIX. stoljeća.

Klaić je, nesumnjivo, bio pod utjecajem njemačke historijske znanosti, ali se ne može reći da je nekritički primao sve što je otud dolazilo. Za Nijemce on kaže da još nemaju »obće priznatog djela o cjelokupnoj prošlosti svoga naroda ili države u genetičkom pravcu«. ¹⁰ Ne slaže se s Nijemcem Karlom Lamprechtom (1856—1915) zbog njegove kritike genetičkog smjera u historiografiji i izvjesnog pozitivizma.¹¹ Lamprecht je pisao o gospo-

⁷ Usp. o tome više Gross, n. dj., 94—98.

⁸ Hrvatskim historičarima Ranke je bio blizak zbog njegova shvaćanja o posebnoj ulozi države i državnosti u povijesti, a srpskima zbog tri izdanja knjige *Die serbische Revolution* (Srpska revolucija) u kojoj je na temelju podataka dobivenih i od V. Karadžića opisao srpske ustanke (1804—1815).

⁹ Enciklopedija Leksikografskog zavoda 6, 1962, 346.

¹⁰ V. Klaić, Nekoliko riječi o historiji, njezinoj zadaći i metodi (rektorski govor). Izašlo kao posebno izdanje i u Narodnim novinama 242—243, 1902. U daljem tekstu rektorski govor I. i II, odnosno skraćeno r. g. I. ili II.

¹¹ U njemačkoj historiografiji trajalo je u posljednjem desetljeću 19. st. polemika o pitanjima metoda u historiografiji (*Methodenstreit*) u koju se uključio i K. Lamprecht odbacujući shvaćanja tradicijske historiografije. Usp. Gross, n. dj., 152—155.

darskoj problematici, težio je prema sveobuhvatnoj, kulturnoj historiji, bio protivnik tradicijske historiografije i njezinih metoda i među prvima krenuo prema »historiji društvenih struktura u Njemačkoj«.¹²

Klaiću je tada bio bliži njemački historičar Theodor Lindner (1843—1913) koji se služio genetičkom metodom i 1894. objavio Povijest njemačkog naroda, a zatim u početku XX. st. i Historijsku filozofiju.¹³ Za prvu knjigu kaže Klaić da je dobra i mnogo hvaljena, a druga je bila uvod u shvaćanja historije i njezinih metoda i njom se služio prilično izdašno u koncipiranju svoga rektorskog govora. Osim Lindnera Klaić je među njemačkim metodolozima historije osobito cijenio još Ernsta Bernheima¹⁴ i Johanna Droysena.¹⁵ Za Bernheimovu knjigu Lehrbuch der historischen Methode kaže kako je primljena s priznanjima i oduševljenjem i da je »najvrstnija radnja povijesne znanosti posljednjih godina«.¹⁶ I njom se poslužio u spomenutom nastupnom govoru i otud kao najprihvatljiviju preuzeo definiciju historije.

3. Shvaćanje povijesti i metodologija Vj. Klaića

a) Što je historija

Klaić definira historiju kao »znanost o razvitku ljudi gledajući na njihovo djelovanje kao socijalna bića«. Tu definiciju preuzeo je od Bernheima kao »najzgodniju«. Ipak nije prihvatio definiciju svoga bečkog profesora Ottokara Lorenza¹⁷ (1832—1904) prema kojem bi se »historija bavila samo onim djelovanjem, koje se očituje u državnom ili političkom životu, naime u ono

¹² Lamprecht je napisao brojne radove, npr. o gospodarskom životu Njemačke u srednjem vijeku, o novim smjerovima u historiografiji, prvi je rabio u svom radu i statističke podatke itd. M. Gross piše kako je V. Klaić pozorno pratio »Methodenstreit« između njemačkih historičara, ali se ipak nije »izričito postavio na gledište Lamprechtovih protivnika, smatrajući da je on zapravo pokušao usavršiti metodologiju genetičke historije...« (n. dj., 155).

¹³ T. Lindner, Geschichte des deutschen Volkes I. i II, Stuttgart 1894. i Geschichtphilosophie, Stuttgart 1901. i 1904. Osim toga Lindner je napisao Weltgeschichte seit der Volkerwanderrung« u 9 svezaka; isti, Die deutsche Hanse, Leipzig 1899. i druge i bio u to doba prilično poznat, a danas je gotovo zaboravljen.

¹⁴ E. Bernheim (1850—1942), napisao je knjigu: Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtswissenschaft, Leipzig (1889. i 1908). Za njega M. Gross kaže da je dao »najbolje obrazloženje tradicionalne historije u duhu idealističkog historizma« (n. dj., 143).

¹⁵ J. G. Droysen (1808—1884) bio je osnivač tzv. pruske škole u njemačkoj historiografiji. Napisao je uz ostalo i Grundriss der Historik, Leipzig 1875. i 1882.

¹⁶ R. g. I. Klaić tu navodi mišljenje P. Hinneberga, pisca knjige Die Kultur der Gegenwart, ihre Entwicklung und ihre Ziele koji je recenzirao Bernheimov priručnik.

¹⁷ O. Lorenz je od 1860. bio profesor austrijske povijesti u Beču i autor nekoliko knjiga o njemačkoj povijesti razvijenog srednjeg vijeka. Za ovu temu važna je njegova knjiga: Die Geschichtswissenschaft in Hauptrichtungen und Aufgaben... I. i II, Berlin 1886. i 1891.

zajednici koju zovemo državom«. ¹⁸ Iako Klaić priznaje da je država najsavršeniji oblik ljudske zajednice, on smatra da ne može samo država biti predmetom historijskog razmatranja. Njemu nije važna samo politička povijest, jer su već i prije pojave države postojali razni oblici ljudskih zajednica od kojih na višem stupnju razvoja nastaje država. Da bi to dokazao, Klaić tvrdi da prije nego počnemo proučavati slavenske i germanske države moramo upoznati život njihovih plemena. Osim toga postoje pojave koje nisu vezane uz državnu granicu, već su dio opće, univerzalne historije. To je npr. kršćanstvo, zatim križarski ratovi, historija četvrtog staleža, ¹⁹ povijest umjetnosti itd. ²⁰

U vezi s raspravama o primatu kulturne ili političke povijesti, koje su tada bile aktualne, Klaić je nastojao pomiriti suprotna mišljenja. O tome on piše: »Niti je kulturna historija službenica političkoj, niti obratno politička kulturnoj, već obje zajedno i naporedo pokazuju jedinstven razvitak čovječanstva.« Zadaća historije kao nauke nije samo tumačenje političkih događaja već postanak društvenog stanja čovjekova rada po onome što se kroz vjekove događalo. ²¹

Svojim mnogobrojnim radovima Klaić je u praksi uglavnom potvrdio te postavke. Naime, on je pokazao sklonost ne samo prema političkoj već i prema kulturnoj, ekonomskoj i državnoj historiji.

b) Razvoj historiografije

Klaić u svom govoru daje i neke podatke o razvoju historijske znanosti. On kaže da nema nauke »koja bi toliko zanimala ljude kao što je znanost koju zovemo povjestnicom ili historijom. A to je posve naravno, jer historija se bavi čovjekom, njegovim živovanjem i djelovanjem, njegovim razvitkom i napretkom onamo od prvih tragova njegovih pak do današnjeg vremena.« ²² Budući da su se ljudi od davnine zanimali za prošlost, uvijek se nalazilo onih koji su bilježili minule događaje »da se potomstvu sačuva uspomena na djedove i pradjedove. I tako se zgodilo, da se je gotovo kod svih naroda vrlo rano pojavilo pisanje povjestnice. Prema tome imade i historiografija svoju snažnu historiju, koju još nitko u cijelosti nije podpuno prikazao.« ²³

Nakon propasti rimske države historiografija je nazadovala i »zahirila«, da bi se tek u doba humanizma i renesanse pridigla. Prelomna granica je i Klaiću »veliki prevrat francuski«, ²⁴ »ideje francuskih filozofa XVIII st. i

¹⁸ R. g. I.

¹⁹ Uz prva tri poznata staleža još iz razdoblja feudalizma (svećenstvo, plemstvo i građanstvo) u 19. st. se razvija i radništvo koje se obično naziva četvrtim staležom.

²⁰ R. g. I.

²¹ Isto.

²² Isto. Klaić još tada rabi već pomalo zastarjeli pojam »povjesnica« koji je sredinom 19. st. bio uobičajen i zato ga je Kukuljević uzео u naziv Društva za povjesnicu jugoslavensku.

²³ R. g. I.

²⁴ Tada uobičajeni naziv za francusku buržoasku revoluciju.

obći rat evropski početkom XIX stoljeća«. Ti događaji dali su »historiografiji novih impulsa, tako da se ona u prvoj polovini tog stoljeća podigla do neviđenog i nečuvanog još sjaja«. ²⁵ Usporedo s razvojem historiografije razvijala se i metodologija znanstvenog rada i filozofija historije. Raspravljalo se o tome što je historija, kakva je njezina uloga, kakvi zadaci, kako definirati historiju kao znanost. Nastajale su nove definicije i teorije koje Klaić ne smatra ispravnim, jer su s lošom praksom nicali i loše teorije o historijskoj znanosti. ²⁶ Prema Klaićevom mišljenju lošu praksu i teoriju imali su zapadni, uglavnom francuski i engleski historičari i sociolozi.

c) Odnos prema francuskoj i engleskoj historiografiji

Klaić se uglavnom slaže s njemačkim teoretičarima povijesne znanosti osim spomenutog Lamprechta, a odbija postavke engleskih i francuskih historičara. U svom rektorskom govoru Klaić ne prihvća stajalište Francuza Augusta Comtea (1798—1857), utemeljitelja filozofije pozitivizma, ²⁷ kao ni njegova sljedbenika engleskog historičara Henrya Thomasa Bucklea (1821—1862). ²⁸ Neposredno prije smrti Buckle je objelodanio svoju *History of civilization in England* za koju Klaić tvrdi da je »svojim dedukcijama i tvrdnjama, osnovana poglavito na tvrdnjama Francuza Cometa (u djelu *Philosophie positive*) ²⁹ pokrenulo silnu buru protiv dotadašnjeg smjera u historiografiji i protiv historičara. Pisac je proglasio sve dotadanje povjesničare nekakvim nadničarima i osudio djela njihova, u kojima nema ni smisla ni principa.« ³⁰ Historija nije, smatra Buckle, bila do njega prava znanost, jer nije imala pravog temelja, a nisu bile poznate ni njezine zakonitosti. On misli da je ušao u trag općim zakonitostima historije, koje se mogu protumačiti onako kao i događaji u prirodi — prirodnim zakonitostima. ³¹ Klaić konstatira da su ove »nazovi tvrdnje umnoga engleskoga spisatelja davno pobijene ili ispravljene (modificirane); među inim i od gore spomenutog J. G. Droysena«. ³² On je 1862. napisao da se jednom treba ustanoviti zadaća historije kao znanosti »da se izloži potanko njezina teorija i sistem, kao i njezini snošaji prema ostalim granama ljudskog znanja«. ³³

Što je zapravo kod Comtea i Bucklea odbijalo Klaića? August Comte je zakone o razvoju ljudskog društva povezao u jedan sustav i udario temelje socijalne fizike, ustvari građanske sociologije. ³⁴ On je bio osnivač filozofskog

²⁵ R. g. I.

²⁶ Isto.

²⁷ Usp. o Comteu M. Gross, n. dj., 108—113.

²⁸ Buckle je pisac knjige *Historija civilizacije u Engleskoj* koja je potkraj 19. st. bila prevedena u Srbiji i 1920. u Hrvatskoj.

²⁹ Kurs pozitivne filozofije. Dva uvodna predavanja, Beograd 1962.

³⁰ R. g. I.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Isto.

³⁴ Enciklopedija Leksikografskog zavoda II, Zagreb 1959, 95—96, (Comte).

smjera pozitivizma koji je snažno djelovao na mnoge engleske i francuske historičare. Pod njegovim je utjecajem bio i H. T. Buckle, koji je pisao ne samo povijest Engleske, već nešto šire Povijest civilizacije u Engleskoj. On pokušava naći zakone historijskog razvoja i činiocce koji djeluju na taj razvoj pa želi da i historija postane *egzaktna znanost* poput prirodnih nauka. Da bi to postigao, predlaže i upotrebu *statistike* koja bi davala historijskim istraživanjima konkretne podatke. Buckleu su priroda i intelekt čovjeka dva temeljna činioca koji određuju tok historijskih zbivanja. Klaić pak smatra da je Buckle izazvao svojim radovima zabunu među historičarima, ali su baš njegovi radovi bili povod da su se »stali povjesničari sve više baviti teorijom svoje znanosti, te su redom izlazile rasprave i studije o toj stvari«. ³⁵

Od historičara ostalih naroda Klaić osobito ističe Rumunja Alexandru Đ. Xenopolu (1847—1920), profesora u Jašu. ³⁶ »Xenopola će«, kaže Klaić, »logičari pozdraviti kao *ubjeđeni u besmislenost prirodnjačke univerzalne metode*, u borbi protiv metodoloških *utopija naturalizma* u koje se danas opet gorljivo vjeruje, a ne rađaju nego samo pomutnjom. U njegovoj knjizi ne čini se jalovi pokus da se historiji nametne postupak, kojeg se je pojam rodio s obzirom na praksu u *prirodnoj znanosti*, nego autor svagdje nastoji da se razabere po praksi velikih historičara« (potcrtao D. P.). ³⁷ Citirali smo Klaićevo mišljenje o Xenopolu zato što ono najbolje pokazuje Klaićevo odnos prema pozitivizmu i »univerzalnoj prirodnjačkoj metodi«.

Na početku XX. stoljeća aktivni su francuski neopozitivisti, a također i kulturni historičari, historičari-estetičari kojima je povijest više umjetnost nego znanost, te pravni historičari i sociolozi. To je vrijeme zbližavanja, dopunjavanja i prepletanja raznih društvenih nauka. Klaić se s tim ne slaže i piše: »No u drugu ruku pregnuli su i pjestovatelji drugih znanosti, da nametnu historiji svoje nazore i nagađanja. Filozofi, filolozi i državoslovci već su se i prije mnogo pačali u historijske poslove, no sada navališe sve žešće statističari, etnolozi, antropolozi, nacionalni ekonomski, a naposljetku i sociolozi. Velik dio tih učenjaka i danas tvrdi da historija nije za pravo nikakva znanost, da nema svoje valjane metode, pak onda traže da se historija udesi po njihovom kalupu. Naročito su goropadni neki *sociolozi, koji ne smatraju povijest za drugo nego za službenicu svojih znanosti*« (potcrtao D. P.). ³⁸

Klaić smatra da je ta negacija historije, kao znanosti i njezine znanstvene metode, dovela do toga da o historiji raspravlja i piše svatko, »ako uopće umije pisati«. ³⁹ Zato je baš u to vrijeme, prema njegovu mišljenju, »poplavila literarno polje bujica različitih *kulturnih povjesti* (potcrtao D. P.) i drugih historijskih spisa svake ruke, napisanih mnogo puta od ljudi, u kojih nema ni najprimitivnijih znanja povjesnih data, a kamo li shvatanja i ra-

³⁵ R. g. I.

³⁶ O Xenopolu usp. O. Bubociu, *La Philosophie de l' Histoire d' A. D. Xenopol*, Paris 1957. i *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Bd. IV, R — Z, München 1981, 472—474.

³⁷ R. g. I.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

zumjevanja povijesnih pojava«.40 Upletanje nestručnjaka, raznih žurnalista u pisanje povijesti osudio je i njemački historičar Georg Below (1853—1927) nazvavši to diletantizmom.41 Klaić također piše da se diletantizam »svake ruke« osjeća u slavenskoj a osobito i u hrvatskoj povijesnoj znanosti.

d) *Razvoj u historiji*

Ferdo Šišić (1869—1940) utvrdio je da je Klaićevo djelo »napisano u smjeru genetičke škole«,42 a Jaroslav Šidak (1903—1986) piše da je Klaić uz Šišića bio »najistaknutiji predstavnik genetičkog pravca u hrvatskoj historiografiji«.43

Klaić razlikuje historiju u širem smislu riječi kao prošlost svega što postoji od historije u užem smislu. On kaže da svaka stvar ima svoju prošlost, ali to nije predmet proučavanja historije kao znanosti, jer »predmetom historijskog razmatranja može biti samo čovjek. No ne samo čovjek kao individua, nego i čitave gomile ili mase« (potcrtao D. P.).44 On piše da historija »proučava i prikazuje razvitak čovječjeg roda«, a zatim objašnjava što je to razvoj: »Pojam razvitka uzajmio je historičar od prirodopisca. Razvitak je historičaru kao i prirodopiscu ne samo neprestano rasteenje, nego i postepeno opadanje. Sve, što se razvija, mora imati svoj zametak i svoj zator, svoj početak i svoj kraj. Što je između početka i kraja, označujemo rasteenjem i odumiranjem, cvjetanjem i opadanjem.«45 Tu se poslužio riječima Engleza J. W. Drapera (1811—1882) koji je rekao da je kultura Evrope kao čovjek koji se rađa, raste i opada.

Isto tako Klaić piše da historija »smatra razvitak kao neku ogromnu cjelinu, pak istražuje sastavne česti tog razvitka, ili komponente njegove. Da dobije komponente razvitka, smatrati joj je opet pojedine komponente za cjeline ili bolje za neke nizove ili lance, koji se sastoje od pojedinih karika.«46 Xenopol te nizove naziva historijskim serijama. One su svaka za sebe nešto posebno, različito po trajanju i veličini, ali sve zajedno prikazuju razvoj čovječanstva. Klaić smatra da se pri promatranju razvoja historičar ne služi ni induktivnom ni deduktivnom metodom, dakle, on ne »polazi od posebnog na obćenito, niti od obćenitog na posebno, nego on ređa osebito uz osebito — individualno uz individualno. Postupak njegov mogao bi se po

40 Isto.

41 Isto.

42 Šišić, Priručnik izvora ... n. dj.

43 Enciklopedija Jugoslavije, 5. 252.

44 R. g. I. M. Gross, n. dj., 29 piše: »Karakteristično je Klaićevo gledište u vezi s bitnim obilježjima genetičke historije, koja se uglavnom bavi djelatnošću i idejama istaknutih ličnosti. On smatra da je neopravdano obrađivati isključivo djelatnost ličnosti, ali i zabaciti njihov utjecaj na povijesni tok i dati 'gomili ili massi' ljudi svu vrijednost.«

45 R. g. II. Draper je bio kemičar i historičar. Objavio je 1864. knjigu o povijesti duševnog razvoja u Evropi.

46 R. g. II.

tome prozvati konstruktivnim ili još bolje rekonstruktivnim. *On historijske pojave ne tumači obćim uzročnim zakonima*, nego on od poznatih mu individualnih pojava prodire do nepoznatih mu pojava i to opet individualnih« (potcrtao D. P.).⁴⁷

Historičar može, smatra Klaić, proučavati neku historijsku seriju, neke pojave ili čak pojedine momente, npr. on može proučavati povijest jedne države, ili samo pravne i crkvene prilike, pa čak i pojedine ličnosti, ali mora znati da jedan osamljen čin, događaj ili ličnost, nema, izuzet iz cjeline, nikakvo značenje. »Ni jedan pojav, čin ili događaj ne zanima nas sam po sebi, nego samo kao karika u ogromnom broju historijskih serija i po tome u savezu s razvitkom.«⁴⁸ Historija se, piše Klaić, »bavi sukcesivnim pojavama u vremenu, u kojima se ogleda neprestani razvitak, a takove se pojave opažaju jedino u životu čovjeka.«⁴⁹ On kaže da se moderna historija bavi jedino razvojem ili genezom pa da se zato i zove genetička, ali bi se mogla nazvati i evolucijskom. Genetičku historiju ne smatra savršenom, jer još nije »u svim potankostima dotjerana, pače nisu ni sva načelna pitanja posve objašnjena.«⁵⁰

e) Klaićevo shvaćanje uloge ličnosti u historiji

Njemačka historiografija toga razdoblja bavila se uglavnom političkom povijesti i državom u kojoj djeluju velike ličnosti, a francuska i engleska više parlamentarnom, ustavnom i kulturnom povijesti s težištem na analizi socijalne strukture u prošlosti. Klaić i tu pokušava naći razumnu sredinu i zato kaže »da nas može koji put zanimati i privatni život nekih ljudi, nekih individua, koji su u javnom životu djelovali tako, da im to djelovanje raspoznajemo. U historiju spadaju dakle svakako vlastodršci, političari, vojskovođe, začetnici različitih vjera, učenjaci, umjetnici [...]« jer »već za prvoga svitanja historija priča nam o takovim herojima, koji su svojim djelima proslavili svoje pleme ili narod.«⁵¹

Čovjeka u povijesti Klaić ne gleda samo kao političko, već više kao socijalno biće čime se djelomično približava shvaćanjima nekih francuskih znanstvenika. O tome Klaić piše: »*Mi ne promatramo više u historiji ljude kao politička bića*, koji su stvarali države i različite uredbe u njoj, *nego kao socijalna bića u obće*, koja su stvarala i stvaraju različite, niže i više oblike zadrudnog života, u kojima se gleda kako politika tako i kultura njihova« (potcrtao D. P.).⁵²

Klaić se ne slaže potpuno s onima koji pretjeruju u ocjeni ličnosti u historiji i daju im one zasluge koje nisu imale niti mogle imati. S druge

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, I.

⁵⁰ Isto, II.

⁵¹ Isto, I.

⁵² Isto. Zadrudni život ovdje treba uzeti u širem smislu, tj. zajednički ili društveni.

strane, on nije opravdavao nastojanja »nekih povjesnih filozofa, koji bi utjecaj individua na razvitak povjesnih činjenica htjeli ili posve zabaciti ili ga bar znatno omalovažavaju. Taj utjecaj postoji i ne može se zatajiti, samo treba oprezno raditi.«⁵³ I u vezi s ocjenom uloge ličnosti u historiji, Klaić je osudio shvaćanja francuskih učenjaka. O tome piše: »Baš oni, koji poriču doimanje individua ili pojedinih lica u razvoju povjestnice, zaglibili su u drugu skrajnost, pa pridaju *gomili ili masi* (potcrtao Klaić; D. P.) ljudi svu vrijednost. Tako čine naročito neki francuzki i drugi sociolozi, ističući samo gomilu ljudstva, a odnemarujući sasvim pojedina lica, koja tu gomilu vode.«⁵⁴ On smatra da i *masa ljudstva iako bezimena, unapređuje historijski proces i da mora biti predmetom povijesnih razmatranja* (potcrtao D. P.). »Napokon i ta gomila ljudi sastoji se od pojedinih lica, te nam često privatni život tih bezimenjaka krasno razsvjetljuje povjestnicu.«⁵⁵

f) O metodologiji znanstvenog rada

Viktor Novak smatra da Klaić po svom načinu rada pripada staroj historijskoj školi L. Rankea. »Kod Klaića je glavno strogo kritično ispitivanje i pripovijedanje događaja.«⁵⁶ F. Šišić kaže da je Klaiću objavljivanje novih izvora bilo oduvijek nešto sporedno, ali ipak njegovo djelo svojom znanstvenom metodom i opširnošću nadilazi sva dotadašnja dostignuća u hrvatskoj historiografiji.⁵⁷ J. Sidak pak piše o Klaiću: »Premda je pragmatički način pisanja pod utjecajem političke borbe, ostavio dosta jakih tragova na nekim njegovim radovima, ipak je Klaić uz F. Šišića najistaknutiji predstavnik genetičkog pravca u hrvatskoj historiografiji.«⁵⁸

Šišić je među prvima u Hrvatskoj opširnije pisao o metodologiji znanstvenog rada.⁵⁹ Prije, a i dugo poslije njega, to je područje bilo uglavnom postavljeno.⁶⁰ Klaić je u svom rektorskom (nastupnom) govoru 1902. ponešto govorio i o tome, ali svoje misli nije podrobno razradio. Zato će ovaj prikaz biti nešto kraći i ponešto indirektan.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ N. dj., 326—328.

⁵⁷ N. dj., 105.

⁵⁸ Enciklopedija Jugoslavije 5, 252—253.

⁵⁹ N. dj.

⁶⁰ Osim Šišića i Klaića treba svakako podsjetiti na dva Nastupna govora (1874. i 1890) koje je održao Natko Nodilo (1834—1912) i u njima raspravljao o temi što je historija. »Je li znanost u strogom smislu riječi, ili samo književna i politička umjetnost?« (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 33, 227). Usp. o Nodilu: M. Gross, n. dj. 96 i 110. I dok su Nodilo, Klaić i drugi historičari odbivali pozitivizam u historiografiji, mladi Janko Koharić (1877—1905) je »zdušno prihvaćao pozitivistički nauk o prirodno-društvenim zakonitostima« (Gross, n. dj., 110) i u svojim »shvaćanjima historije pošao je od Bucklea, Tainca i Macaulaya, naginjući tzv. 'kulturnoj historiji«, a u načinu pisanja cescju« (J. Sidak, Koharić, Enciklopedija Jugoslavije 5, 297—298).

Klaić je Ivana Luciusa — Lučića (1604—1679), najistaknutijeg predstavnika naše eruditske historiografije nazvao »hrvatskim Herodotom«, jer je prvi napisao kritičku i sustavnu povjesnicu Dalmacije i Hrvatske. »Već se i u Lučićevo vrijeme tražilo od ozbiljnih povjesničara« — kaže Klaić — »da svoje pripovijedanje osnivaju na kritički pribranim i poređanim spomenicima.«⁶¹ Da bi potkrijepio svoje tvrdnje, on citira F. Račkog koji kaže: »Kao svjestan istraživač Lučić je pustio govoriti same izvore; on smatraše svojom zadaćom samo to, da te izvore kritički poreda, razjasni, u sklad dovede i životom nadahne.«⁶² Te su tvrdnje karakteristične ne samo za Lučića već u dobroj mjeri i za Klaića.

Kao profesor Klaić je često govorio svojim studentima da ništa ne prihvaćaju kao istinu, pa došlo to s bilo koje strane, dok se kritički ne procijeni vrijednost.⁶³ Zato on smatra »da se vijesti svakog izvor-pisca moraju kontrolirati ostalim izvorima, osobito suvremenim«. Tako se npr. podaci iz Ljetopisa popa Dukljanina »moraju provjeriti bizantskim i zapadnjačkim izvorima.«⁶⁴ Tendenciozne historičare koji unaprijed smisle što će dokazati, pa tek onda idu na izvore da to dokažu, Klaić je oštro osuđivao. Tako je, npr., kategorički odbacio tvrdnje i kombinacije srpskog historičara Vase Glušca (1879—1955) koji »si je naprosto utuvio u glavu da mora dokazati, da su 'Bosanska crkva' i 'krstjani' bili pravoslavni, a nipošto Patareni, pa prema tome preparira i ocjenjuje izvore i podatke u njima (...). Svjetovne dokumente on analizira i tumači sasvim po svojoj volji, bez obzira na pravila hermeneutike, samo da konstatira ono što želi.«⁶⁵

Klaić smatra da griješe oni historičari koji događaje samo nižu jednim kronološkim redom, jer je »kud i kamo zgodnije ređati događaje i pojave po glavnim smjerovima držeći se naravno i tu što više kronološkog reda.«⁶⁶ On kaže da povjesničar mora svakoj pojavi naći zgodno mjesto, da ne radi kao kipar-restaurator koji bi nogu Zeusovu prilijepio trupu Apolonovu, a ruku Apolonovu tijelu Zeusovu. On mora najprije na temelju podataka iz izvora konstruirati, a zatim rekonstruirati prošlost. Klaić tu duhovnu operaciju naziva historijskom rekonstrukcijom. On je taj postupak usporedio s rekonstrukcijom srušene Salone koja čini samo malu sliku goleme prošlosti. Njezine su ulice historijski nizovi, a građevine historijske pojave. Te pojave su kao i građevine sastavljene od opeka, kamenja pa i najsitnijih kamenčića. Da bi rekonstruirao takav srušeni grad, restaurator mora proučiti njegov razvoj kroz stoljeća, prostudirati svaku ulicu, trg i zgradu do u najsitnije detalje, tek tada pristupiti obnovi. Tako se i historičar nakon dugih studija prihvaća reprodukcije onoga što je otkrio i pokušava rekonstruirati dugu i kompleksnu prošlost.⁶⁷

⁶¹ Vj. Klaić, Povijest Hrvata I, Zagreb 1974, 19—20.

⁶² Isto, 21.

⁶³ Vj. Klaić, Crtice..., n. dj., VII, uvod J. Nagya.

⁶⁴ Isto, 67.

⁶⁵ Isto, 75—76. Usp. o tome J. Šidak, Studije o 'Crkvi bosanskoj' i bogumilstvu, Zagreb 1975, 400.

⁶⁶ R. g. II.

⁶⁷ Isto.

4. Filozofija povijesti u V. Klaića

Klaić nije imao posebnih sklonosti prema filozofiji uopće pa ni prema filozofiji povijesti. U tom pogledu nije se razlikovao od svojih suvremenika poput Smičiklase, Šišića, R. Horvata i dr. Ipak, tvrdnja njegovog političkog protivnika V. Novaka u razdoblju postojanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca da se o nekom »historijsko-filozofskom sistemu« ne može u Klaića govoriti jest pretjerana.⁶⁸ Doista, on nije imao nekih posebno originalnih ideja, ali njegov rektorski govor pokazuje da je on mnogo toga prihvatio od njemačkih teoretičara, osobito od Lindnera.

Prvi filozof historije je, prema njemu, Sv. Augustin, a prvi je taj termin upotrijebio Voltaire 1765. godine. Prvu knjigu o filozofiji povijesti napisao je J. G. Herder,⁶⁹ a zatim i G. W. Hegel.⁷⁰ O filozofiji prošlosti pisao je u to vrijeme i L. N. Tolstoj (1828—1910) u svom romanu Rat i mir. Klaić odbacuje Tolstojevo shvaćanje, jer je on, zbog zakona nužnosti, negirao slobodnu volju čovjekovu i proglasio je fantomom.⁷¹ Da bi pokazao koliko ima neriješenih problema u filozofiji povijesti, Klaić je postavio nekoliko pitanja: čemu vrijedi razvoj u historiji, što je zapravo život ljudski, što se odigrava u povijesti; je li to borba boga i đavola koja se vodi od istočnog grijeha do vječnog suda; je li historija očitovanje i razvoj svemogućeg duha ili je to manifestacija božjih ideja; jesu li samo takozvani kulturni narodi sposobni za razvoj, ima li kulturâ niže i više vrste, kako u novije vrijeme neki Nijemci rado ističu? itd.⁷²

Na ta pitanja Klaić nije ni pokušao davati odgovore. On je smatrao da je filozofija povijesti tada još bila u povojima iako se njome bavilo mnogo filozofa, sociologa i biologa. »Nevolja je samo, da se je najveći od tih umova premalo zanimao za detaljnu historiju, te se stoga i njihovi zaključci osnivaju na neutvrđenim pretpostavkama.«⁷³ Klaićev je zaključak: da nitko nije prije, a neće, vjerojatno, ni poslije riješiti pitanje koje nameće filozofija povijesti. »Proći će jamačno i dalja stoljeća, nicat će sveder nove discipline, promišljat će i od sad spekulativni duh ljudski, ali sumnjam da će se ičem konačno domisliti. Ultima ratio čovječanstva i njegove historije ostat će, čini se za sve vijeke nedokučiva tajna duhu našem« (potcrtao D. P.).⁷⁴ Klaić, prema tome, negira mogućnost spoznaje smisla historije. Na kraju rektor-

⁶⁸ N. dj., 326—328. Filozofijom historije nisu se hrvatski historičari s kraja 19. i početka 20. st. dovoljno bavili. Izuzetak je bio Gavro Manojlović (1856—1939) koji je godinu dana prije Klaićeve smrti objavio knjigu: Sile pokretnice i pravilnosti u univerzalnoj historiji, Zagreb 1927, 412 u kojoj pokušava dati »nacrt induktivne filozofije historije« (I. str.)

⁶⁹ Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit I—IV, 1774—1791. i Zur Philosophie der Geschichte 1 i 2, Berlin 1952.

⁷⁰ G. W. Hegel, Philosophie der Geschichte, 1832. Postoje i dva hrvatska izdanja (Filozofija povijesti, Zagreb 1951. i 1966).

⁷¹ R. g. II.

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

skog govora kao poanta Klaićevih idealističkih shvaćanja filozofije historije stoje stihovi hrvatskog pjesnika Andrije Palmovića koji govore o Bogu kao višem, savršenijem duhu »koji također jasno vidi svezu između zakona i neobhodnosti i slobodu volje naše:

Oj Solone, Periandre, oj Chilone — toga
Ne doznaste ni vi, ni ja, nitko — izim Boga.«

5. Hrvatska povijest u Klaićevoj interpretaciji

Vj. Klaić je, kako rekosmo, pripadao Stranci prava pa je i neke radove pisao pragmatički i »pod utjecajem političke borbe«. ⁷⁵ On je, kao što sam reče za historika Ivana Šveara, volio »sve, što je bilo i što jest hrvatsko«. ⁷⁶ Ocjenjujući srpanjske žrtve iz 1845. Klaić piše da jedna kap krvi prolivena za domovinu vrijedi više nego čitavo more ili najgušća kita rodoljubivih govora. ⁷⁷ On se slaže s navodnim riječima bana Josipa Jelačića da »povjesnicu svakog naroda možemo smatrati krstnim njegovim listom, Kao što krstni list služi pojedinomu čovjeku na biljegu čovječjeg društva, u koje spada, tako je svakomu narodu povjesnica obilježje njegova mjesta u velikom krugu čovječanstva. Bez nje ne zna narod, što je bio i kamo spada.« ⁷⁸ U ocjeni političke usmjerenosti Klaićevih radova bilo je razlika i u pohvalama i pokudama. Njemu blisko politički orijentirani rado ističu kako iz njegovih djela izbija jasno »potencirana hrvatska duša«, ⁷⁹ a s druge strane se naglašava da je njegova »nacionalna ideologija uskog plemenskog okvira, a ne kao ona Račkoga i Smičiklasa«. ⁸⁰

U njegovoj velikoj Povijesti Hrvata mogu se najbolje uočiti takva stajališta kao npr. u pitanju seobe, tumačenju teksta Konstantina Porfirogeneta, postojanja Crvene Hrvatske itd. Klaić prihvaća teoriju o dvostrukoj seobi prema kojoj su Hrvati došli na Balkan u sedam plemena na poziv bizantskog cara Heraklija, pokorili ostale Slavene i Avare i zavladao krajevima od Raše do Bojane. J. Šidak smatra da je Klaić svojom tezom o Hrvatima osvajačima i njihovim slavenskim podložnicima »nepovoljno utjecao na daljnje upoznavanje toga razvoja u Hrvata u srednjem vijeku«. ⁸¹ Usprkos iznesenom, za Klaića se ne može reći da je bio protiv drugih jugoslavenskih naroda. On npr. ističe kako je Bosna u doba Tvrtka bila središte oko kojega su se okupljali Srbi i Hrvati. ⁸² Za njih kaže da su Hrvatima »po krvi i jeziku najrodniji, a da se slučajno tek samo po imenu razlikuju«. ⁸³

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Šidak, n. dj.

⁷⁷ V. Klaić, Povijest Hrvata, n. dj., 23.

⁷⁸ Vj. Klaić, Crtice . . . , I.

⁷⁹ Vj. Klaić, Povijest Hrvata I, 25.

⁸⁰ Vj. Klaić, Crtice . . . , I.

⁸¹ N. dj.

⁸² N. dj.

⁸³ Vj. Klaić, Povijest Bosne, Zagreb 1882, 190.

U predgovoru svojoj Povijesti Hrvata Klaić je htio pokazati da i mali narodi mogu imati veliku i burnu prošlost. On se ne slaže s nekim njemačkim historičarima koji govore kako su samo tobožnji kulturni narodi sposobni za razvoj, a također smatra da ne postoje narodne kulture više i niže vrste.⁸⁴ On o tome piše: »Uviđamo, da i maleni narodi mogu kroz stoljeća i tisućljeća živjeti, a da ne moraju izginuti ni usred velikih, silnih državnih tvorba. Hrvatska nas povijest uči, da u etičnom svijetu ne vrijede vazda zakoni fizičkoga svijeta, a najmanje onaj, da manji i malobrojniji mora podleći većem i brojnijem.«⁸⁵ »Kao što je šaka Grka«, kaže Klaić, »odoljela ogromnoj sili čitave prednje Azije, tako se je i mali hrvatski narod održao pored svih bura i nepogoda koje su ga šibale stoljećima. U svih Slavena, a naročito u Hrvata, ima mnogo otporne snage i državotvorne sile koja im je pomogla da kroz 12 stoljeća održe svoje ime, individualnost i teritorij.«⁸⁶ Zatim Klaić prihvaća neke teze A. Starčevića i ističe kako su svi barbarski narodi koji su naselili zapadnu Evropu romanizirani (Francuzi, Španjolci), dok se na obalama Jadranskog mora odigrao obrnuti proces slavizacije romanskog življa.

Idući dokaz samosvojnosti i specifičnosti povijesnog razvoja kod Hrvata je činjenica da je samo tu narodni jezik priznat, pored latinskog, službenim jezikom u katoličkoj crkvi. Osim toga ističe pravaško stajalište o stalnom kontinuitetu hrvatske državnosti prema kojem je Hrvatska najstarija kraljevina Habsburške Monarhije.⁸⁷ Borbu s Turcima naziva Klaić herojskim vijekom hrvatskog naroda, pa ističe da su Osmanlije dugo vladale Budimom, ali ne i Zagrebom.⁸⁸ Devetnaesto stoljeće naziva »stoljećem narodnosti« u kojem je morao i hrvatski narod voditi i krvavu i nekrvavu borbu za svoja prava. U toj borbi pale su i srpanjske žrtve (1845), odigrali su se teški sukobi s Mađarima 1848. godine, proglašen je hrvatski jezik službenim, vraćena je Hrvatskoj Vojna krajina (1881), pa ostaje još samo da se s maticom zemljom ujedini i Dalmacija. Klaić je završio svoj predgovor Povijesti Hrvata riječima duboke vjere u bolju budućnost svoga naroda. On je rekao da je Hrvatska bila, da ona jest i da mora ostati do skrajnjeg vijeka.⁸⁹

Zaključak

Vjekoslav Klaić (1849—1928) bio je među prvim hrvatskim historičarima koji se uz obilan znanstvenoistraživački rad na području hrvatske i opće povijesti, geografije i historijske geografije pozabavio i teorijom historije. O tome najbolje svjedoči njegov rektorski govor iz 1902. u kojem je sažeo svoja metodološka shvaćanja o mjestu i ulozi historijske znanosti, o metodologiji znanstvenog rada, ulozi ličnosti u historiji i filozofiji povijesti.

⁸⁴ Vj. Klaić, Povjest Hrvata I, 31 (izd. iz 1899).

⁸⁵ R. g. II.

⁸⁶ Vj. Klaić, Povjest Hrvata, I, 31.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

Prema mišljenju F. Šišića Klaić je bio »jedan od najplodnijih pisaca naših«, a prema brojnim izdanjima njegove *Povijesti Hrvata* možemo zaključiti da je i jedan od najčitanijih autora. To djelo u pet svezaka, iako nije bilo dovršeno, napisano je genetičkom metodom i nadilazi sve slične pokušaje u hrvatskoj historiografiji. Zato možemo prihvatiti tvrdnju da je to djelo, osobito od drugog sveska, »jedan od najodličnijih produkata naše moderne historiografije«. ⁹⁰ Usprkos tome može se prihvatiti i mišljenje da je Klaić bio bolji u analitičkim negoli u sintetskim radovima. ⁹¹

V. Klaić je najaktivnije stvarao potkraj XIX. i u početku XX. st., dakle u razdoblju koje je »unijelo u razvoj hrvatske historiografije (...) znatno proširenje tematike, naročito u novijim stoljećima«, ali je još uvijek postojala snažna orijentacija prema »političkim zbivanjima« u prošlosti ⁹² i stano- vit pragmatizam u veličanju prošlosti vlastitog naroda kojem nije odolio ni Klaić. On je zajedno sa Šišićem predstavljao vrhunski domet hrvatske histo- rijske znanosti genetičkog smjera toga doba, ali je Klaićev znanstveni interes bio mnogo širi o čemu svjedoči brojna i tematski raznolika bibliografija. ⁹³

Klaić je kao i većina hrvatskih historičara toga doba bio pod utjecajem historiografije njemačkoga jezičnog područja. U metodološkom pogledu bili su mu bliski: K. Lindner, E. Bernheim i J. G. Droysen, a od ostalih Rumunj A. D. Xenopol, pa je prema njihovim radovima napisao svoj rektorski govor i preuzeo najvažnije teoretske postavke. Odbacivao je odlučno pozitivističke i sociološke teorije francuskih i engleskih znanstvenika, osobito A. Comtea i T. Bucklea koji su ipak imali pristaša i u Hrvatskoj kao što je to bio mladi J. Koharić. ⁹⁴ Većina hrvatskih historičara toga doba kretala se i dalje već utrim putovima Rankeove historijske škole i genetičkim smjerom ⁹⁵ čiji je V. Klaić bio ponajbolji predstavnik. ⁹⁶

⁹⁰ Šišić, n. dj. 105—106.

⁹¹ Novak, n. dj., 327.

⁹² Sidak, n. dj., 11.

⁹³ Macan, n. dj., bilj. 1. Isti autor u časopisu Marulić 3/1988, piše: »Nije pisao samo o saborima i banovima, feudalcima i ratnicima, nego i o seljačkim bunama i borbama za društveno oslobođenje.«

⁹⁴ Ljerka Račko, Janko Koharić. (Prilog poznavanju njegova znanstvenog i publicističkog rada), Historijski zbornik XXXI—XXXII, 1978—79, 253—269.

⁹⁵ Ur. g. II. Klaić kritički ocjenjuje da genetička historija nije u svim potan- kostima dotjerana, »pače nijesu ni sva načelna pitanja posve objašnjena. Narav- no da se stoga ta metoda ni u praktičnom pogledu posve ne provđa, baš zato, jer nije u detalje ustanovljena, a kamo da smo na nju tako svikli, da jedino po njoj radimo.«

⁹⁶ O Klaiću kao historičaru genetičkog smjera piše M. Gross u n. dj., 29 i ovo: »Te Klaićeve izjave pokazuju da se predstavnici genetičke historije, ili kako mi kažemo 'događajne' historije, nipošto ne zadovoljavaju samo nabranjem i opi- som događaja, nego da ih kao individualnosti žele povezati u kronološkom nizu, ne obraćajući pažnju na složene strukture i njihovo kretanje u vremenu. Opis izoliranih pojedinačnih činjenica-događaja bez njihove interpretacije u okviru kro- nološke serije, obilježje je samo prosječnih i loših historičara genetičke škole, a ne njezinih najboljih predstavnika.«

Pa iako se V. Klaić bavio i metodologijom historije i prenosio u našu sredinu najvažnija dostignuća evropske znanosti, ipak u njoj neće ostati zapisan kao teoretičar, nego kao vrlo plodan istraživač-praktičar koji je prvi otvorio, a djelomice i obradio brojne nove teme, postavio nova pitanja, utvrdio probleme i tako omogućio da se hrvatska historiografija podigne na višu razinu. Bio je vrlo plodan i tematski izuzetno raznolik znanstveni i kulturni radnik kojem je duga i teška povijest vlastitog naroda bila u funkciji podizanja nacionalne svijesti i ponosa u tisućljetnoj borbi za održanje.

Zusammenfassung

ZU DEN METHODOLOGISCHEN ANSCHAUUNGEN VON VJEKOSLAV KLAIC (anlässlich des 60. Todestages)

Dragutin Pavličević

Vjekoslav Klaić (1849—1928) ist einer der ersten kroatischen Wissenschaftlern, der sich neben einer umfangreichen wissenschaftlichen Forschungsarbeit auf den Gebieten der kroatischen und allgemeinen Geschichte, Geographie und historischen Geographie auch mit der Theorie der Geschichtsschreibung befaßt hat. Davon zeugt am besten seine Antrittsrede als Rektor aus dem Jahr 1902, in der er seine methodologischen Auffassungen von dem Stellenwert und der Rolle der historischen Wissenschaft, der Methodologie der wissenschaftlichen Arbeit, der Rolle der Persönlichkeit in der Geschichte und der Geschichtsphilosophie zusammenfaßte.

Der Meinung von F. Šišić nach war Klaić einer der fruchtbarsten jugoslawischen Autoren und der Zahl der Auflagen seines Hauptwerks »Povijest Hrvata« (Geschichte der Kroaten) nach auch einer der meistgelesenen. Dieses fünfbandige Werk ist aufgrund der genetischen Methode geschrieben, und obwohl nicht beendet, überragt es alle ähnlichen Versuche in der kroatischen Geschichtsschreibung. Demzufolge kann die Behauptung gelten, daß dieses Werk besonders vom zweiten Band an eines der besten Produkte der modernen jugoslawischen Geschichtsschreibung ist. Und dennoch steht auch die Meinung, Klaić sei in den analytischen Werken stärker als in den synthetisierenden.

Klaićs fruchtbarste Schaffensperiode lag am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jhs., also zu einer Zeit, die der kroatischen Historiographie eine bedeutende Erweiterung der Thematik brachte, besonders in bezug auf die neueren Jahrhunderte, aber wo noch immer eine starke Orientierung zum politischen Geschehen in der Vergangenheit und ein bestimmter Pragmatismus in der Verherrlichung des eigenen Volkes vorherrschte, dem sich auch Klaić nicht entziehen konnte. Er stellte zusammen mit Šišić die Spitze der kroatischen Geschichtswissenschaft der generischen Ausrichtung jener Zeit dar, aber Klaićs wissenschaftliches Interesse war sehr viel breiter, wovon seine zahlreichen und thematisch sehr unterschiedlichen Werke zeugen.

Klaić stand wie auch die meisten kroatischen Historiker jener Zeit unter dem Einfluß der Geschichtsschreibung des deutschen Sprachraums. In methodologischer Hinsicht standen ihm nahe: K. Lindner, E. Bernheim und J. G. Droysen

und von den anderen der Rumäne A. D. Xenopol, so daß er, sich an ihren Arbeiten orientierend, seine Antrittsvorlesung als Rektor geschrieben hat und die wichtigsten theoretischen Grundlagen von ihnen übernommen hat. Er hat die positivistischen und soziologischen Theorien der französischen und englischen Wissenschaftler entschieden verworfen, besonders diejenigen von A. Comte und T. Buckle, die dennoch Anhänger auch in Kroatien fanden, wie z. B. den jungen Koharić. Die meisten kroatischen Historiker jener Zeit gingen auch weiterhin auf den geebneten Wegen der Rankeschen historischen Schule und der genetischen Richtung weiter, deren bester Vertreter eben V. Klaić war.

Und obwohl sich V. Klaić mit der Methodologie der Geschichte beschäftigt hat und die wichtigsten Errungenschaften der europäischen Wissenschaft in das jugoslawische Milieu verpflanzt hat, konnte er sich dennoch nicht als Theoretiker einen Namen machen sondern als sehr fruchtbarer Forscher und Praktiker, der als erster zahlreiche neue Themen angeschnitten und sie dann auch bearbeitet, neue Fragen gestellt, Probleme definiert und auf diese Weise ermöglicht hat, daß die kroatische Geschichtsschreibung auf ein höheres Niveau kommt. Er war ein sehr fruchtbarer und in thematischer Hinsicht sehr mannigfaltiger Wissenschaftler und Kulturschaffender, der die lange und schwere Geschichte des eigenen Volkes in die Funktion der Schaffung des nationalen Bewußtseins und Stolzes im Jahrtausende andauernden Kampf ums Überleben stellte.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.